

Şeffaflığın Sağlanması ve Kayıtdışıyla Mücadelede Vergi Denetiminin Rolü

Esra Uygun¹

Özet

Vergi denetimlerinin uygulanmasının temel nedenlerinden biri kayıtdışı ekonominin varlığıdır. Günümüzde az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş tüm ülkelerde az ya da çok kayıtdışı ekonomi görülmektedir. Bu nedenle kayıtdışı ekonominin önlenmesi tüm ülkelerin temel amaçlarında biridir. Kayıtdışı ekonomi pek çok alanda karşımıza çıkan bir sorundur ki bu alanlardan birisi de vergisel olmasıdır. Kayıtdışı ekonominin vergiselliği yasal veya yasal olmayan faaliyetlerin tespit edilememesi ya da tespit yapıldıktan sonra faaliyetlerin gerekli düzeyde vergilendirilememesidir. Bu aşamada vergi denetimleri önemli hale gelmektedir. Özellikle vergiyi doğuran olaya neden olan faaliyetlerin yeterli vergilendirilmesi, vergi denetimleri sonucunda uygulanan cezaların caydırıcı olması etkin vergi denetim sisteminin sağlanmasında önemlidir. Vergi denetimlerinin etkin işlememesi durumunda bazı mükellefler çeşitli yöntemleri kullanarak kayıtdışı faaliyetlere yönelmektedir. Bu durum vergisini tam ve eksiksiz olarak ödeyen dürüst mükelleflerin adalet duygusunu zedeleyerek vergiye gönüllü uyumlarını azaltarak kayıtdışı ekonomik faaliyetlere özendirilmektedir. Bu çalışmada şeffaflığın sağlanması ve kayıtdışıyla önlenmesinde vergi denetiminin rolü değerlendirilmiştir. Kayıtdışı ekonominin önenebilmesi için öncelikle etkin vergi denetim sisteminin sağlanması gerekmektedir. Bu yolla hem kayıtdışı ekonomi önenebilecek hem de şeffaflık sağlanabilecektir.

1. ŞEFFAFLIK VE VERGİ ŞEFFAFLIĞI

Özellikle 2000 li yıllardan sonra artan küreselleşme ile birlikte çok uluslu işletmelerin ve yüksek gelir gruplarının vergiden kaçınma ve vergi kaçırma faaliyetlerinin artış göstermesi ile artan vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik çalışmalarda şeffaflık kavramı önemli hale gelmeye

1 Öğretim Görevlisi Doktor, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile MYO, esra.uygungop@edu.tr, ORCID: 0000-0001-5332-0831

başlamıştır. Şeffaflık, ilk olarak devlet bütçesi ile halk arasındaki şeffaflığın sağlanmasına yönelik başlamıştır. Son zamanlarda ise vergi mükelleflerinin hükümetlere, hükümetlerin vergi mükelleflerine, hükümetler arasında ve hatta kamuya şeffaflık ekseninde yoğunlaşmıştır. Genel anlamda şeffaflık, kurum veya kuruluşlar tarafından belirli bir faaliyette sürecin dışında kalanlar için veri paylaşımını, sonuçların erişilebilirliğini, gözetimi, incelemeyi, test etmeyi, kontrol etmeyi ve hesap verebilirliği içermektedir (Demirkıran Ada ve Eroğlu, 2023: 19).

Günümüzde şeffaflık denildiğinde sadece hükümetlerin halka karşı açık ve hesap verebilir konumda olması değil aynı zamanda vatandaşların, şirketlerinde hem devlete hem diğer şirketlere ve vatandaşlara karşı açık olması anlaşılmaktadır. Vergi şeffaflığı kavramı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Vergi şeffaflığı, vergi mükelleflerinin devlete karşı şeffaf olmalarını gerektirmektedir. Vergi şeffaflığı, vergi mükelleflerinin çalışmaları, hedef ve amaçları ile ilgili bilgilere erişimini sağlamaya yardımcı olmaktadır (Kim vd., 2017:6).

Vergi mükellefleri üzerlerine düşen vergiyi azaltmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır (Stewart, 2018:3). Ödeyeceği vergiyi azaltma çabasında olan vergi mükellefleri kanunların etrafında dolanarak vergi ödevlerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirmedikleri (Alexander, 2013:548), peçeleme yoluyla vergilerini hakkıyla ödemedikleri, verginin özellikle tavana yayılmadığı şeklinde bir algı bulunmaktadır. Şeffaflığın temeli, ihtiyaç duyan herkesin istediği bilgilere en hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaşımını sağlanmaktadır (Saydam, 2015:1).

Şeffaflık, saydamlık, saydam olma anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2017). Bushman vd'e göre şeffaflık, firmaların dış taraflarına bilgi mevcudiyeti sağlaması olarak ifade edilmiştir. Finansal şeffaflık, finansal açıklamaların yoğunluğuna ve güncelliğine ve ayrıca analistler ve medya tarafından yapılan haberlere dayanmaktadır (Bushman vd., 2004). Şeffaflık, ekonomik, kurumsal ve yasal sistemin, politik kararların ve dayanaklarının, para ve maliye politikaları bilgilerinin, açık, anlaşılır ve zamanında erişilebilir şekilde kamuya açık olmasıdır (OECD, 2017). Çeşitli hukuk dallarında da şeffaflık ilkesi tanımlanmıştır: Kamu ihale hukukuna göre şeffaflık, ihale ilanı ve tekliflerin kamuya açık/aleni biçimde yapılmasıdır (Gözler, 2009: 113). İdari usul ilkesine göre şeffaflık, idarenin karar alma sürecinde yapılan bütün görüşmelerin kamuya açık olmasıdır (Yıldırım vd., 2010:187).

Vergi şeffaflığı demokratik yönetimin temel özelliklerinden biridir. Vergi şeffaflığı, kamuoyuna hem yürürlükte olan hem de uygulandığı şekliyle vergi kanunları ve politikaları hakkında bilgi sağlayarak, bilgiye dayalı tartışmaları

kolaylaştırmaktadır. Ayrıca vergi şeffaflığı, kamuoyuna vergi dairesini izleme yetkisi verir ve kurumu yanlış yönlendirilmiş politikalar izlemekten veya yolsuzluğa karışmaktan caydırmaktadır (Okwara, 2020: 5). Küresel vergi yaptırımını açısında şeffaflık, özel ve kamu kurumları veya kuruluşları tarafından yolsuzluğun ve yetkinin kötüye kullanılmasının sona erdirilmesini amaçlamıştır. Bu amaçlar harcamaları kısıtlayarak veya vergileri azaltarak hükümetlerin mali eylemlerini ve süreçlerini disipline etmek, mali ve diğer piyasaların güçlendirilmesi, katılımcı demokrasiyi inşa etmek, insan haklarını korumak, genel olarak ekonomik kalkınmayı ve iyi yönetimi desteklemek ve çevresel ve diğer küresel politikalara uyumun sağlanması olarak ifade edilmektedir (Stewart, 2018: 237).

Vergi şeffaflığının öneminin artması ile vergi mevzuatına uyumun etik boyutu da vergi idareleri açısından önemli hale gelmiştir. Vergi şeffaflığının vergiyle ilgili itibar riskini azaltmak, müşteri sadakatini arttırmak, sermaye piyasası faydaları, gelişmiş vergi sistemleri ve finansal piyasaların artan işleyişi gibi birçok faydası olduğuna inanılmaktadır (Vemter vd, 2017: 396; Lenter vd., 2003: 803). Ayrıca vergi şeffaflığı ile daha yüksek ifşa seviyeleri, kazanç yönetimine yönelik daha az kanıt ihtiyacı, daha iyi muhasebe standartları, yüksek kaliteli denetçiler ve daha yüksek oranda likidite düzeylerini içeren önemli piyasa etkilerine sahip olunacağı düşünülmektedir (Kerr, 2019: 1147).

2. KAYITDIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN DURUMU

2.1. Kayıtdışı Ekonomi Kavramı

Kayıtdışı ekonomi, kanunun getirdiği usullere göre kayıt altına alınmayan ve devletin resmi kayıtlarında yer almayan ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Kayıtdışı ekonomi, vergi gelirlerinin azaltıcı etkiye sahiptir. Kayıtdışı ekonomide ekonomik faaliyetler fiili olarak gerçekleşmiş olmasına rağmen, ilgili kayıtların tutulmaması nedeniyle kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir. Vergisel anlamda ise kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma amacıyla vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünüdür (Altuğ, 1994:15). Mükellefler üzerlerine düşen vergiyi azaltmak ya da hiç vergi ödememek için, ekonomik faaliyetlerinin bir kısmını ya da tamamını gizleyebilir. Bu durum ekonomik faaliyette bulunanların kazançlarını artırıp onların haksız rekabet yoluyla rakiplerine üstünlük kurmalarını sağlarken, devlet açısından vergi kaybına yol açmaktadır (Dızman ve Yanık, 2016: 349). Kayıtdışı ekonomi nedeniyle oluşan vergi kaybını telafi etmek amacıyla devlet

borçlanmak, mevcut vergileri arttırmak ya da yeni vergiler uygulamaya koymak durumunda kalmaktadır. Vergi yükü artan mükellefler, vergilerini azaltmak için daha çok kayıtdışı faaliyetlere yönelmektedir. Bu durum bir kısır döngü haline gelerek ücretli kesim üzerindeki vergi yükünün daha çok artması, vergilemede adaletsizliğin artması, kamu hizmetlerinde aksaklıklar yaşanması, vergi ahlaki ve vergi uyumunun azalması, devlete olan güvenen azalması gibi birçok sorun ortaya çıkarmaktadır.

2.2. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri

Kayıtdışı ekonominin önlenmesi için öncelikle nedenlerinin doğru tespit edilmesi gereklidir. Bu nedenleri; kamu maliyesinin uygulanmasından kaynaklanan nedenler, ekonomik nedenler, siyasi nedenler ve sosyal nedenler olarak sıralayabiliriz.

Kamu Maliyesinden Kaynaklanan Nedenler: Vergiyi bir yük olarak algılayan mükellefler üzerlerine düşen vergiyi azaltmak için kayıtdışı yöntemlere başvurmaktadır. Dolayısıyla vergi yükünün yüksekliği kayıtdışılığın önemli sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir (Sugözü, 2010: 29). Ayrıca vergi denetimlerinin yetersizliği, vergi cezaları ve uygulamasının caydırıcı olmaması mükellefleri kayıtdışılığa teşvik etmektedir (Karabulut ve Yıldız, 2023:15).

Ekonomik Nedenler: Enflasyondaki artış ve ekonomik krizler kayıtdışı ekonominin ekonomik nedenleri arasındadır. Enflasyon ve ekonomik krizlerden daha çok etkilenen sabit ve düşük gelirli ve küçük işletmeler ekonomik dalgalanma dönemlerinde gelirlerini arttırmak için kayıtdışı çözümler aramaktadır (Savaşan, 2011:14). Kayıtdışılığın yüksek olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genellikle işletme ölçekleri küçük ve orta büyüklüktedir. Bu işletmelerin denetim ve belge düzeni konusunda büyük işletmelerle rekabet etmekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle kayıtdışı yöntemlere sıklıkla başvururlar (Bakkal, 2007:58). Türkiye’de kendine özgü yapısı dolayısıyla belge ve kayıt düzeninin yerleşmediği tarım ve bazı hizmet sektörleri, kayıt dışı ekonominin artışında önemli bir olgu olarak durmaktadır. Genellikle ülke ekonomisinin ağırlıklı olarak tarım ve hizmet sektörlerinden oluşması ve bu sektörlerdeki işletmelerin önemli bir kısmının küçük ve orta ölçekte büyüklükte olması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğündeki önemli unsurlardan olmaktadır (Karabulut ve Yıldız, 2023:16).

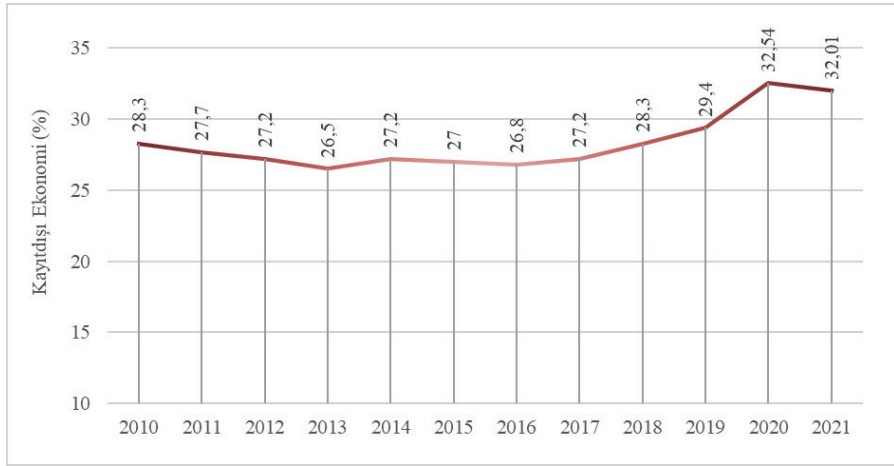
Siyasi Nedenler: Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, siyasi otoritenin yasal yetkilerini dayanarak gerçekleştirdiği bir takım faaliyetler ve idari boşluklar çeşitli yolsuzluk ve rüşvet türleri yoluyla kayıt dışılığa neden olabilmektedir.

Sosyal Nedenler: Toplumun değer yargıları, vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihi gibi durumlar kayıtdışılığın sosyal nedenleridir (Aslanoğlu, 2008: 201). Toplumun kayıt dışılığa karşı genel tutumu dışlayıcı bir yönde ise ortaya konacak çevre baskısıyla birlikte kayıt dışılığa başvurmak her bir birey için daha zorlaşacaktır. Tersini durumda ise kayıt dışı faaliyet ve işlemler normal karşılanacak olup çevre baskısının önleyici etkisi bulunmayacaktır. Dolayısıyla vergi ahlakı ve vergi bilincinin yeterince gelişmediği toplumlarda kayıt dışı faaliyetler daha fazla olmaktadır (Karabulut ve Yıldız, 2023: 16).

2.2. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Durumu

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutu hususunda, hem kayıt dışılığın tanımının net olmamasından hem de ölçümünün zor olmasından dolayı herkesin hemfikir olduğu bir rakam ortaya konulamamaktadır (Bedir ve Karabulut, 2011: 17). Kayıt dışı ekonominin boyutunun uluslararası çapta ölçülerek ortaya konulması, hem devletler bakımından değerlendirilebilmesi hem de konu hakkında yeni hedefler belirlenebilmesi amacıyla gereklidir.

Türkiye’deki 2010-2021 yılları arasındaki kayıt dışı ekonominin GSMH içindeki payını gösteren veriler aşağıda Grafik 1’de gösterilmiştir. Grafik 1 verileri Medina ve Schneider (2018), Schneider (2021) çalışmalarından alınmıştır. Grafikteki verilere bakıldığında değerlendirmeler, aşağıdaki gibidir: Türkiye’nin kayıt dışı ekonomi verileri incelendiğinde, kayıt dışı ekonominin GSMH içindeki payı 2010 yılında %28,3’e iken, 2011 yılında % 27,7, 2012 yılında % 27,2 olmuştur. 2013 yılında ise en düşük değer olan %26,5 olarak tahmin edilmiştir. Sonraki yıllarda %26 ile % 27 arasında dalgalı bir seyir izlerken 2017 yılından itibaren sürekli artış göstermiştir. Koronavirüs salgının etkilerini ağır bir biçimde gösterdiği 2020 yılında ise %32,54 ile son yirmi yılın en yüksek oranına çıkmıştır.

Grafik 1. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin GSMH İçindeki Payı (2010-2021)

Kaynak: Schneider, F (2021), "Development of the Shadow Economy of 36 OECD Countries over 2003 – 2021.

3. VERGİ DENETİMİ VE TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMLERİNİN DURUMU

3.1. Vergi Denetimi Kavramı

Kamu ya da özel kuruluşlara ilişkin bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğunun saptanması ve rapor edilmesi amacı ile uzmanlar tarafından kanıt toplama ve değerlendirme süreci denetim olarak ifade edilir (TDK, 2014). Vergi Usul Kanunu (VUK) 134. Maddesinde “Vergi incelemesinden maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak tespit etmek ve sağlamaktır” şeklinde ifade edilmiştir. Bu maddeye göre vergisel denetimi, mükelleflerin yaptığı iş veya işlemlerinin önceden belirlenmiş vergi kanunları ve diğer mevzuatlara uygun olup olmadığının tespiti ve ödenmesi gereken vergilerin tespiti olarak ifade edilebilir. Genel olarak denetim, kurum veya kuruluşların faaliyetlerinin önceden tespit edilen amaç ve kurallara uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi için yapılan inceleme eylemidir (Karabalut ve Yıldız, 2023:12). Vergi denetimleri ile devletin ihtiyaç duyduğu gelirlerin elde edilmesini sağlamanın yanında artan denetlenme riski mükelleflerin vergiye tabi gelirlerini doğru beyan etme eğilimlerini de artırmaktadır. Merter’e göre vergi denetimi, vergi idaresi ve mükelleflerin yasal sınırlar içinde hareket edip etmediklerinin tespit edilmesidir (Merter, 2004: 8). Vergi denetimi mükellefler tarafından verilen beyannamelerin, ödenmesi gereken verginin ve vergi idaresinin işleyişinin vergi mevzuatına

uygun olup olmadığını araştıran, kanıtları toplayan ve değerlendiren süreçtir (Binbirkaya, 2006:5). Vergi denetiminin birçok amacı bulunmaktadır. Bu amaçlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Karabulut ve Yıldız, 2023:12):

- Devletin gelir kaybını önlemek ve vergi gelirlerini arttırmak
- Kamu harcamaları için gerekli geliri sağlamak
- Vergi mükelleflerinin beyanlarının doğruluğunu tespiti
- Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek
- Yanlış ve eksik bilgi sonucu oluşan vergi hatalarını düzeltmek
- Kayıtdışılığı önlemek ve kayıtdışı mükellefleri kayıt altına almak
- Gelir dağılımında adalet, toplumsal refahı sağlamak
- Ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınmayı sağlamak
- Mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı fiillerde bulunmasını engellemek, aykırı davrananları cezalandırmak

3.2. Türkiye’de Vergi Denetiminin Durumu

Türkiye’de VUK ve diğer gelir kanunları kapsamında gerçekleştirilen vergi denetimleri T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde yer alan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Mükelleflerin vergiyi doğuran olayı, ilgili kanunlarda gösterilen süre ve usuller çerçevesinde vergi dairesine bildirmesiyle vergilendirme süreci başlamaktadır. Mükellefler bu süreçte vergi ödevlerini eksik yerine getirebilir veya hiç yerine getirmeyebilir. Böyle durumlarda vergi idaresi, mükelleflerin bildirimlerinin doğru olup olmadığını çeşitli vergi denetim yöntemleri ile incelemektedirler. Vergi idaresi tarafından gerçekleştirilen denetimlerde uygulanan denetim yöntemleri şunlardır: Yoklama, vergi incelemesi, arama ve bilgi toplama Tablo 1’de VDKB tarafından hazırlanan faaliyet raporlarında yer alan inceleme sayıları ve inceleme sayılarının oransal dağılımına yer verilmiştir. Sınırlı inceleme sayılarında önemli dalgalanmalar yaşanmış olmasına rağmen tam inceleme sayıları daha çok artış eğiliminde olmuştur. Toplam inceleme sayısında ise azalma ve artış olmasına rağmen özellikle 2020-2022 yıllarında önemli artışlar yaşanmıştır. 2012 yılında yapılan incelemelerin %84’ü, 2014 yapılan incelemelerin %80’i, 2016 yılında yapılan incelemelerin %78’i, 2018 yılında yapılan incelemelerin %75.29’u ve 2020 yılında yapılan incelemelerin ise %73.93’ü, 2022 yılında yapılan incelemelerin %80.64’ü tam incelemelerden oluşmaktadır. Vergi incelemelerinde artış yaşanmasına rağmen tam inceleme oranları % 20 civarlarında olup hala yetersiz durumdadır.

Tablo 1. İnceleme Sayıları ve İnceleme Sayılarının Oransal Dağılımı

Yıllar	Sınırlı İnceleme		Tam İnceleme		Toplam İnceleme Sayısı
2012	88.737	% 84	17.024	% 16	105.761
2013	130.546	% 80	32.821	% 20	163.367
2014	111.692	% 75	37.355	% 25	149.047
2015	129.209	% 81	30.291	% 19	159.500
2016	144.820	% 78	40.642	% 22	185.462
2017	90.998	% 77	26.521	% 23	117.519
2018	101.422	% 75.29	33.681	% 24.71	135.103
2019	94.571	% 73.64	33.849	% 26.36	128.420
2020	107.343	% 73.93	37.859	% 26.07	145.202
2021	166.304	% 78.73	44.923	% 21.27	211.227
2022	191.771	% 80.64	46.051	% 19.36	237.822

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları veri alınarak tarafımda oluşturulmuştur.

Tablo 2’de ise 2012 yılından itibaren mükellef sayısı, incelenen mükellef sayısı ve incelenme oranları yer almaktadır. Tablo 2’de görüleceği üzere; 2022 yılında 77.610 mükellef incelenmiş olup incelenen en yüksek mükellef sayısını göstermektedir. En yüksek incelenme oranı ise sırasıyla 2013 yılında %2.90, 2015 yılında % 2.32, 2022 yılında % 2.26 ve 2014 yılında % 2.24 olarak hesaplanmıştır. Mükellef sayıları ise yıllar itibariyle artış göstererek 2022 yılında 3.5 milyona yaklaşmıştır.

Mükellef sayılarındaki artışa rağmen inceleme oranlarını %1-2 düzeylerinde olması vergi denetiminin çok yetersiz olduğunu göstermektedir. Vergi denetimlerinin bu kadar düşük olması vergi mükelleflerinin yanlış ve eksik beyanlarının tespitini zorlaştırarak vergi kayıp ve kaçaklarında artışa yol açmaktadır. Ayrıca denetlenme oranının düşük olduğu bilen mükellefleri kayıtdışı faaliyetlerde bulunmaya cesaretlendirmektedir. Hazinesinin vergi kaybını azaltmak için vergi denetimlerinin ciddi oranda artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 2. Türkiye Genelinde Mükelleflerin İncelenme Oranları

Yıllar	Mükellef Sayısı	İncelenen Mükellef Sayısı	İncelenme Oranı
2012	2.422.975	46.845	% 1.93
2013	2.460.281	71.352	% 2.90
2014	2.472.658	55.284	% 2.24
2015	2.527.084	58.676	% 2.32
2016	2.514.016	49.817	% 1.96
2017	2.636.370	44.182	% 1.68
2018	2.727.208	44.376	% 1.63
2019	2.813.452	40.763	% 1.45
2020	3.004.329	47.597	% 1.58
2021	3.221.894	54.065	% 1.68
2022	3.433.964	77.610	% 2.26

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden veri alınarak tarafımca oluşturulmuştur.

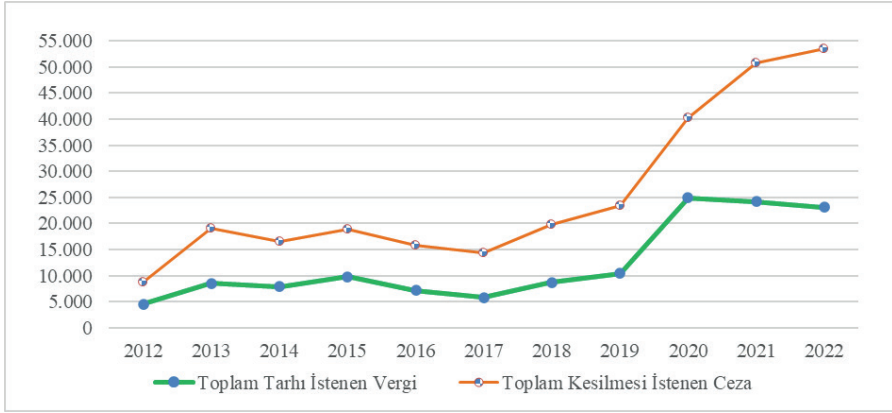
Tablo 3'de mükellef başına tarhı istenen vergi, mükellef başına kesilmesi önerilen ceza ve mükellef başına toplam vergi ve ceza tutarlarına yer verilmiştir. Mükellef başına tarhı istenen vergi tutarı 2020 yılında en yüksek rakama ulaşarak 523.601 milyon TL olmuştur. Aynı yıl mükellef başına kesilmesi önerilen ceza miktarı 845.825 milyon TL, mükellef başına toplam vergi ve ceza miktarı ise 1.386.880 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Yıllar itibariyle en yüksek mükellef başına kesilmesi önerilen ceza tutarı 2021 yılında 938.663 milyon TL olmuştur. Mükellef başına toplam vergi ve ceza miktarının en yüksek olduğu tutar ise 2021 yılında ve 1.386.880 milyar TL olmuştur.

Tablo 3. Mükellef Başına Tarhı İstenen Vergi ve Kesilmesi Önerilen Ceza Tutarları

Yıllar	Mükellef Başına Tarhı İstenen Vergi (Milyon TL)	Mükellef Başına Kesilmesi Önerilen Ceza (Milyon TL)	Mükellef Başına Toplam Vergi ve Ceza (Milyon TL)
2012	96.820	187.343	284.163
2013	119.987	267.503	387.490
2014	143.610	299.953	443.563
2015	167.087	321.138	488.225
2016	145.229	319.258	464.487
2017	133.052	325.259	458.311
2018	196.566	447.598	644.164
2019	255.368	577.001	832.369
2020	523.601	845.825	1.369.426
2021	448.217	938.663	1.386.880
2022	298.100	689.765	987.864

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları veri alınarak tarafımca oluşturulmuştur.

Grafik 2'de toplam tarhı istenen vergi ve kesilmesi önerilen ceza miktarlarına yer verilmiştir. 2012 yılında 46.845 mükellef incelenmiş (tablo 2), incelenen mükellefler için tarhı istenilen toplam vergi tutarı 4.535.523.091 TL, kesilmesi önerilen toplam ceza tutarı ise 8.776.098.415 TL olmuştur. En yüksek incelenme oranının (%2.90) olduğu 2013 yılında 71.352 mükellef incelenmiş (tablo 2), incelenen mükellefler için tarhı istenilen toplam vergi tutarı 8.561.313.250 TL, kesilmesi önerilen toplam ceza tutarı ise 19.086.884.477 TL olmuştur. 2021 yılında 54.065 mükellef incelenmiş, incelenen mükellefler için tarhı istenilen toplam vergi tutarı 24.232.837.331 TL, kesilmesi önerilen toplam ceza tutarı ise 50.748.840.091 TL olmuştur. 2022 yılında 77.610 mükellef incelenmiş (tablo 2), incelenen mükellefler için tarhı istenilen toplam vergi tutarı 23.135.505.200 TL, kesilmesi önerilen toplam ceza tutarı ise 53.532.656.634 TL olmuştur.

Grafik 2. Toplam Tarhı İstenen Vergi ve Kesilmesi Önerilen Ceza (Milyon TL)

Yıllar	Toplam Tarhı İstenen Vergi	Toplam Kesilmesi İstenen Ceza	Yıllar	Toplam Tarhı İstenen Vergi	Toplam Kesilmesi İstenen Ceza
2012	4.535.523.091	8.776.098.415	2018	8.722.800.218	19.862.613.528
2013	8.561.313.250	19.086.884.477	2019	10.409.577.465	23.520.286.333
2014	7.939.389.423	16.582.633.968	2020	24.921.860.064	40.258.714.890
2015	9.803.999.983	18.843.082.627	2021	24.232.837.331	50.748.840.091
2016	7.234.873.130	15.904.492.736	2022	23.135.505.200	53.532.656.634
2017	5.878.506.580	14.370.585.724			

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları veri alınarak tarafımda oluşturulmuştur.

Tablo 4'de inceleme sonuçlarının tarhı istenilen vergiler bazında oransal dağılımına yer verilmiştir. Yıllara göre toplam tarhı istenilen vergi tutarları grafik 1'de yer almaktadır. İnceleme sonucunda tarhı istenilen vergi oranı en yüksek olan Katma Değer Vergisi (KDV)'dir. Yıllar itibariyle bu oranlar % 34 ile % 71 arasında değişmektedir. En düşük oranların ise Damga Vergisi (DV) ve Banka Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)'de olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İnceleme Sonuçlarının Tarıh İstenilen Vergi Bazında Oransal Dağılımı

Yıllar	KDV	ÖTV	KV	GV	BSMV	DV	Diğer
2012	54,0	14,0	15,0	10,0	-	-	2,0
2013	44,0	30,0	13,0	8,0	1,0	1,0	3,0
2014	43,0	30,0	15,0	8,0	1,0	1,0	2,0
2015	53,0	13,0	17,0	6,0	2,0	-	9,0
2016	53,24	14,14	23,37	6,46	0,51	0,83	1,28
2017	53,44	26,34	8,92	8,02	0,17	0,66	2,31
2018	56,37	17,47	17,27	3,81	0,22	0,53	1,74
2019	61,57	11,67	18,87	4,31	0,24	0,74	2,59
2020	34,0	28,0	27,0	7,0	1,0	1,0	3,0
2021	58,60	18,84	18,63	3,29	0,30	0,25	0,11
2022	71,21	8,98	15,23	3,79	0,14	0,31	0,34

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları veri alınarak tarafımca oluşturulmuştur.

4. ŞEFFAFLIĞIN ARTTIRILMASI VE KAYITDIŞILIKLA MÜCADELE AÇISINDAN VERGİ DENETİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şeffaflık, bir ülkede kayıtdışı ekonominin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. İktisadi faaliyetlerin kayıt altına alınmaması olarak ifade edilen kayıtdışı ekonomi faaliyetlerin izlenmesi ve denetlenmesinin zorluğu nedeniyle özellikle hizmet ve tarım sektöründe daha yaygın görülmektedir. Kayıtdışı ekonominin birçok olumsuz etkisi olmasına rağmen bazı olumlu yanları da vardır. Söz konusu olumlu etkiler, üretim, istihdam ve yatırıma kaynak oluşturma, istihdamda artış ve ekonomiyi canlandırma olarak ifade edilebilir. Ülke ekonomileri üretim, istihdam ve yatırıma kaynak oluşturmaları, istihdamdaki artış yaratarak ekonomiyi canlandırması nedeniyle kayıtdışı ekonomi faaliyetlerini belli miktarda göz ardı edebilmektedir. Ancak kayıtdışı ekonominin yaygın olması durumunda bütçe gelirlerinin toplanması ve adil gelir dağılımını engelleyici önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Mroz, 2010: 100). Bu nedenle, kayıtdışı ekonomiyi kontrol altında tutabilmek amacıyla oranını belirlemek ekonomiler için önemlidir. Kayıtdışılığın ölçümü, kamu yönetimi sürecinde, ülkelerin mali çıkarlarını korumak için gerekli önlemleri alabilecek ve analizler yapabilecek bir sistem olarak hizmet etmektedir. Kayıtdışı ekonominin etkilerini kontrol altında tutabilmek için ekonomideki kayıtdışılık oranının kontrol altında tutulması gereklidir. Bunun için

de öncelikle kayıtdışılığın nedenlerinin doğru tespit edilmesi gereklidir (Karabulut ve Yıldız, 2023: 12-18).

Ülke ekonomileri kayıtdışı ekonomi nedeniyle azalan vergi gelirleri ile oluşan bütçe açıklarını karşılamak için borçlanma, para basma yoluna başvurmaktadır (Sarılı, 2002:42). Bütçe açıklarının borçlanma ile karşılanması faizlerin artarak özel kesim yatırımlarının azalmasına neden olmaktadır. Yatırımların azalmasıyla işsizlik artacak, gelir dağılımında adalet bozulacaktır. Enflasyon artacak ve bu artış ile gelir dağılımında bozularak ekonomik büyüme, kalkınma ve istikrarı olumsuz yönde etkileyecektir. Kayıtdışı ekonominin tüm bu olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilmek için iktisadi ve mali politikaların uygulanması gerekli olmakla birlikte vergi yönetimi ve denetiminin etkin uygulanması ve vergilendirmede şeffaflığın sağlanması gereklidir.

Kayıtdışı ekonominin önlenmesinde ve şeffaflığın sağlanmasında vergi denetimi son derece önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Vergi denetimi ile kayıtdışı ekonomi ve vergi şeffaflığı arasında bir ilişki olduğu aşikârdır. Şöyle ki, vergi denetimlerinin artması ve etkin uygulanması, denetim sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılması ile bir yandan kayıtdışı ekonomide azalışa, diğer yandan ise vergi şeffaflığında artışa yol açacaktır. Ters durumda ise denetimlerin azalması ve denetimlerde etkinliğin sağlanamaması durumunda hem vergi şeffaflığının sağlanması güçleşecek hem de kayıtdışı ekonomi faaliyetlerinde artış yaşanacaktır. Dolayısıyla kayıtdışılığın önlenmesinde vergi denetimde etkinliğe dikkat etmek gereklidir. Bu yolla hem kayıtdışı ekonomi azaltılabilir hem de vergide şeffaflık sağlanabilir. Ayrıca mükellefler tarafından etkin bir denetim mekanizmasının varlığı mükellefin kayıtdışı kalmasını önleyerek, daha özenli olunmasını sağlamaktadır. Denetimin yetersizliği nedeniyle mükelleflerin yakalanma ihtimalinin düşük olduğunu düşünerek rahat davranmasına ve kayıtdışılığa yönelmesine neden olmaktadır (Rakıcı, 2010: 354-357). Mükelleflerde denetlenmeyecekleri düşüncesi hâkim olduğunda daha az vergi ödemek ya da hiç ödememek için girişimlerde bulunurlar (Allingham ve Sandmo, 1972: 324). Denetimlerin asıl amacı da her mükellefin denetlenmesi değil, mükelleflerde denetlenme algısı yaratarak doğru beyanda bulunmaya teşvik etmektir (Savaşan ve Odabaş, 2004:6).

Son yıllarda kayıtdışı ekonominin önlenmesine yönelik çalışmalar devam etmekle birlikte vergi denetiminde etkinliğin sağlanması ve tek elden sağlanması amacıyla 646 sayılı KHK “Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı”nın kurulduğu bilinmektedir. Bu yapılanma ile vergi incelemelerin tek elden yürütülerek denetimde etkinliğin sağlanması amaçlanmıştır. Nitekim tablo 1, 2, 3, 4 ve grafik 2 incelendiğinde denetimlerde artış yaşandığı

görülmektedir. VDK ile mükerrer vergi incelemeleri ortadan kaldırılarak denetimlerde zaman ve emek kaybının da önüne geçilmiştir.

Vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin takibini sağlamak amacıyla çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır: Mal ve hizmet satışı için verilen Form Bs ve mal ve hizmet alımı için verilen Form Ba, ödeme işlemlerinin elektronik kaydı için kullanılan cihaz ve vergi sorumlu sıfatıyla tevkif edilen vergilerin beyan edilmesidir. Bu yöntemler kullanılarak mükelleflerin beyanları ile gerçekleşen durumlar arasında çapraz kontroller yapılmaktadır. Bu şekilde bildirimde bulunmayan, eksik bildirimde bulunan ya da belge eksiklik/fazlalık bulunan mükellefler tespit edilmektedir. Yapılan tespitlere göre uyumsuzluklar ve nedenleri araştırılarak ödenmesi gereken vergilerin doğruluğu araştırılmaktadır. Bu analizler ile vergi denetim elemanları riskli mükellef ve alanlara yönelmekte, zaman kaybı önlenerek denetimde etkinliği arttırmaktadır (Doğan ve Taşyürek, 2022:111).

Bir toplumun vergiye bakış açısı ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Vergi bilincinin düşüklüğü ile vergi direncini etkilemektedir. Vergi direnci artan mükellef vergiden kaçınma ve vergiyi kaçırma yollarına başvurmaktadır (Saygın, 2016). Uzlaşma müessesesinin varlığı da vergi denetimleri üzerinde etkili olmaktadır. Uzlaşma müessesesi tarhiyat öncesi uzlaşma ve tarhiyat sonrası uzlaşma olmak üzere 2 şekilde uygulanmaktadır. Her iki uygulamada da vergi asıllarının ve vergi cezalarının bir kısmından ya da tamamından vazgeçilmektedir. Ayrıca uzlaşma müessesesi komisyonlar ile mükellefler arasında birebir yapıldığı için mükellefiyet veya vergi türüne dair uzlaşmalarda uygulanacak indirim oranı belli değildir. Bu durum mükellefler arasında ayırım yapıldığı düşüncesine neden olabilir (Doğan ve Taşyürek, 2022:116).

Denetimler sonucu vergi cezalarının uygulanması kayıtdışı ekonominin azaltılmasına yönelik uygulanan yöntemlerdendir. Vergi mevzuatına göre getirilen cezalarının birinci amacı caydırıcılık, ikinci amaç ise ıslahıdır. Sonuç ise hazineye gelir aktarımının sağlanmasıdır. Ancak cezalar caydırıcı nitelikte değil, uygulamada ıslahı sağlayamıyorsa o halde cezalarda yetersizlik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise vergi denetimlerinin etkisiz çalıştığını göstermektedir. Tablo 1’de Türkiye’de kayıtdışı ekonominin GSYH içindeki payına yer verilmiştir. Görüldüğü üzere ülkemizde kayıtdışı ekonomi oranları yüksek seyretmektedir. Bu yüksekliğin nedenlerinden biri de denetimlerin yetersiz kaldığı ve denetim yapılması gereken alanında çok yüksek olması ihtimalini doğurmaktadır. Tablo 2’de Türkiye genelinde mükelleflerin inceleme oranlarına yer verilmiş olup son yıllarda artış yaşanmasına rağmen 2022 yılı inceleme oranı % 2.26 olduğu görülmektedir.

Kayıt dışı ekonominin oranının yüksekliğine rağmen, incelenen mükelleflerin oranının düşük olması, vergi denetimlerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Kayıtdışı ekonominin ekonomik dengeyi bozucu etkisi düşünüldüğünde kayıtlı ekonominin de rekabeti sağlayabilmek için kayıtdışı ekonomiye yönelmesi mümkündür. Dolayısıyla bu durum kayıtdışılığı daha fazla arttıracaktır. Aynı zamanda dürüst mükelleflerin devlete olan güvenini azaltarak, adalet algılarının zedelenmesine ve vergiye gönüllü uyumunun azalmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Bir ekonomide kayıtdışı ekonominin yüksekliği durumunda vergi gelirlerini ve dolayısıyla kamu harcamalarında kısıtlamaya yol açmaktadır. Bu nedenle sosyal ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemektedir. Vergi denetimi, devletin kayıtdışı ekonomiyi azaltılmak için kullandığı önemli araçlardan biridir. Mükelleflerin yanlış ve eksik gelir beyanlarına dayanılarak tarh edilen yanlış ve eksik bildirimlerin tespitinde vergi denetimi etkin rol oynamaktadır. Mükelleflerin denetlenmeyeceklerini düşünmeleri kayıtdışılığa eğilimlerini arttırarak daha az vergi ödenmemesine ya da hiç vergi ödenmemesine neden olmaktadır. Denetimlerin asıl amacı da her mükellefin denetlenmesi değil, mükelleflerde denetlenme algısı yaratarak doğru ve eksiksiz beyanda bulunmalarına yönlendirmektir. Ayrıca vergi denetim mekanizmasının yetersiz ve etkisiz işlemesi durumunda vergisini tam ve zamanında ödeyen dürüst vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumları azalarak, kayıtdışılığa yönelme eğilimlerinde artış yaşanacaktır. Dolayısıyla vergi denetimleri hem yanlış ve eksik beyanlar sonucu oluşan vergisel kayıtdışılığı hem de daha önce hiç vergi konusu olmamış gelir getirici işlemlerin tespit edilmesi ve vergilerin doğru ve zamanında tespitinde sağlanması açısından önemli bir mekanizmadır.

Kayıtdışı ekonominin önlenmesinde ve şeffaflığın sağlanmasında vergi denetim mekanizmasının etkin işlemesi önemlidir. Etkin vergi denetim sisteminin sağlanması ise iyi bir kurumsallaşma ve teşkilatlanmaya bağlıdır. Vergi denetimlerinin kayıtdışı ekonominin önlenmesi ve şeffaflığın sağlanmasında etkili olabilmesi için öncelikle vergi denetim elemanlarının nicel ve nitel kapasitelerinin arttırılması gerekir. VDK ile denetim elemanlarının mesleğe seçiliş, yetiştirilme açısından nitelik sağlanmış olmasına rağmen nüfus ve vergi mükellefi sayısının fazlalığı düşünüldüğünde vergi denetim elemanı sayısı hale yetersiz düzeyde kalmaktadır. Bu nedenle vergi denetim elemanı sayısında artış sağlanarak vergi denetimleri yaygınlaştırılmalıdır. Kayıtdışı ekonominin azaltılması için vergi denetimleri sonucu uygulanan vergi cezalarının şiddeti ve etkinliğinin arttırılması da önemli bir durumdur.

Vergi cezalarının şiddeti ve etkinliğinin artırılması için parasal cezaların yanında hapis ve diğer cezaların uygulanması gereklidir. Vergi cezalarında uzlaşma müessesesi kaldırılmalıdır. Üretilen malların hammadde ve imalat aşamasında etkin denetimi sağlanarak belge kullanımının yaygınlaştırılması gereklidir. Dürüst vergi mükelleflerini destekleyici uygulamalar getirilmeli ve kullanım alanı genişletilerek mükellefler dürüst olmaya özendirilmelidir. Kamu harcamalarının kullanımında gereklilik, etkinlik ve verimlilik ön planda olmalı, bu yolla mükelleflerin vergi ahlâkı ve bilincinin gelişimi desteklenmelidir. Ekonomide kayıtdışı faaliyetlerin azaltılması ve şeffaflığın sağlanabilmesi için önerilere meşruluk kazandırılarak idari ve yasal zemine oturtulmalı ve etkin şekilde uygulanmasına önem verilmelidir. Bu şekilde toplumdaki vergi bilinci ve ahlakının geliştirilmesi de desteklenecektir.

KAYNAKÇA

- Ada Demirkıran Ebru ve Onur Eroğlu (2023). Vergi Şeffaflığına İlişkin Bir Literatür İncelemesi, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 415, Nisan, 13-27.
- Alexander, Raquel Meyer (2013). Tax Transparency. Business Horizons, 56, 543-549.
- Allingham, Michael. G. ve Sandmo Agnar. (1972). Income Tax Evasion: a Theoretical Analysis, Journal of Public Economics, 1(3-4), 323-338.
- Altuğ, Osman (1994). Kayıt Dışı Ekonomi, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Aslanoğlu, Suphi (2008). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomi-yi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri, Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı: 39, 199- 211.
- Bedir, Serap ve Kerem Karabulut (2011). İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:25, Sayı:1, 13-30.
- Binbirkaya, İlhan (2006), “Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıtdışı Ekonomi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Bilim Dalı, İstanbul.
- Bushman, Robert M., Piotroski, Joseph D. ve Smith, Abbie J. (2004). What Determines Corporate Transparency? Journal of Accounting Research, 42 (2), 207–252.
- Dızman Şakir ve Ramazan Yanık, Türkiye’de Şeffaflık Ve Hesap Verebilirliğin Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Açısından Ekonomik Kalkınmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi 2016; 18 (Özel Sayı-1); 337-368.
- Doğan Zeki ve Faruk Taşyürek. (2022). Vergi Denetimini Etkileyen Faktörler Ve Etkin Bir Vergi Denetimi İçin Öneriler, Vergi Raporu, Sayı 272, 109-137.
- Elmar R. Venter, Madeleine Stiglingh ve Anna-Retha Smit (2017). Integrated Thinking and The Transparency of Tax Disclosures in The Corporate Reports of Firms, Journal of International Financial Management & Accounting, 28(3), 394-427.
- Gözler, Kemal (2009). İdare Hukuku, 2.Baskı, 2.Cilt, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Karabulut, Kerem ve Yakup Yıldız (2023). Vergi Denetimlerinin Kayıt Dışı Ekonomi-yi Önlemedeki Rolü Üzerine Bir Uygulama, Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, (1): 11-22.
- Kerr, John. N. (2019). Transparency, Information Shocks and Tax Avoidance, Contemporary Accounting Research, 36(2), 1146-1183.
- Lenter David, Joel Slemrod ve Douglas Shackelford (2003). Public Disclosure Of Corporate Tax Return Information: Accounting Economics and Legal Perspectives, National Tax Journal, 56(4), 803-830.

- Merter, Mehmet Emin. (2004), Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinliğin Sağlanmasında Toplam Kalite Yönetimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Mróz, Bogdan (2010). The Shadow Economy In Poland: Causes, Manifestations, Economic and Social Effects, Journal of Management and Financial Sciences, Warsaw School of Economics, Collegium of Management and Finance, C.3, S.3, Nisan, 96-118.
- OECD (2017). Standart for automatic exchange of financial account information in tax matters. Second Edition. <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-taxinformation/standard-forautomaticexchange-of-financial-account-information-in-tax-matterssecondedition9789264267992-en.htm>
- Okwara, Christian. (2020). The Relationship between Tax Transparency, Trust, and Taxpayers Voluntary Tax Compliance in Northeast Region, Dissertation Wilmington University, ABD.
- Rakıcı, Cemil. (2011). Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 345-362.
- Sarılı, Mustafa Ali. (2002). “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutlar, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılık Dergisi, S: 41, 32-50.
- Savaşan, Fatih (2011), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı”, Seta Analiz, S: 35, Mart 2011 Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Saydam, Göksel (2015). Mali Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/1/col/167/art/25078/PageName/KIBRIS_POSTASI
- Soonhee Kim ve Jooho Lee (2017). Citizen Participation, Process, and Transparency in Local Government: An Exploratory Study, Policy Studies Journal, 47(4), 1026-1047.
- Stewart, Miranda (2018). Transparency, Tax, and Human Rights, Melbourne Legal Studies Research Paper Series, 774 (4).
- Sugözü, İ. H. (2008). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Turan, Yasin, Melikşah, Özdemir, H. Eyüp, Üstün, Gül ve Okay, Özge (2010), İdare Hukuku II, 1.Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- VDK (2022). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2021). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2020). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr

- VDK (2019). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2018). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2017). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2016). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2015). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2014). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2013). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr
- VDK (2012). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. Faaliyet Raporu, www.vdk.gov.tr

